

crkva u svijetu

godina XII • broj 1 • split • 1977

SAVJEST U NAŠEM VREMENU

Drago Šimundža

Ovogodišnji Teološko-pastoralni tečaj u Zagrebu privukao je našu pozornost na pitanje savjesti u naše doba, s kojom su izravno povezane današnja odgovornost i humanost. Osvijetljena s različitih gledišta, promatrana iz raznih kutova, savjest se usprkos svim lomovima i pronevjerjenjima ukazala kao sakralna jezgra ljudskog bića, u kojoj se, kao u ogledalu, ogleda čovjek sa svim svojim svijetom opore stvarnosti i nemirnog etosa s kojim se rađa i pada vječita nada za boljim i ljepšim.

Što možemo kazati o savjesti u našem vremenu ili, točnije, o savjesti i našem vremenu?

Pitanje je preopširno, neiscrpivo. Jer, govoriti o savjesti znači govoriti o čovjeku. I više: govoriti o njegovu životu i djelu, o etici jednog vremena, o čovječnosti čovjeka i društva. Sav moralni svijet i dileme, pravičnost i odgovornost, akcije i ostvarenja poprimaju svoje obrise u tišini savjesti, dok se ona u njima jasno reflektira.

Bilo je nekada vrijeme kad se savjesti pridavala mnogo uža uloga negoli danas. Sve se nekako svodilo na moralističko shvaćanje krivnje i grijeha. U toj se funkciji pristupalo i drugim, širim društvenim i životnim problemima. Područje savjesti s vremenom se širilo. U svezi s općim misaonim i socijalnim kretanjima, savjest u naše doba poprima sve složeniji profil i društvenu ulogu. Pojednostavnjeno rečeno, preda nju se ne postavlja samo tradicionalno shvaćanje Zla i Dobra u smislu religioznog poimanja grijeha. Ona danas seže u sva životna područja. Postaje mentorom osobnog izbora, pokretačem političkog i uopće društvenog angaž-

mana, normom izgradnje ličnosti i društva. Očituje se tako na javnoj pozornici svakodnevnog zbivanja, u otporu protiv višestruke alijenacije, u prihvaćanju zakonskih i naravnih obveza i prava, u obrani vlastitog identiteta u svijetu gdje se iskrivljuje i niječe, u rušenju tiranije i laži ili — što je sasvim suprotno! — u nekoj novoj vrsti oblomovštine, u kojoj svatko vidi da nešto nije u redu, da ne valja, a opet se sve to »tjera« ili, barem, mirno pripušta — komformiramo se — kao da je sve najbolje.

Tu se u svakodnevnom tijeku zbivanja, u tajnosti i na javi, očituju sva lica i naličja današnje savjesti, njezine vrline i mane, tamnice i slobode, klanska shvaćanja i iskonski etos, napredak i nazadak istodobno, poput lica i naličja vremena u kojemu živimo, u kojemu se i savjest prokušava, bilo da prosvjeduje ili se, nemirna, komformira.

Velika je tajna ljudska savjest. Duboka i zagonetna poput povijesnog labirinta u kojemu se istovremeno rađaju sveci i heroji, čankolizi i nasilnici. Tražeći njezine izvore, sigurno bi smo razotkrili tajne ličnosti i tako naslutili unutrašnju zakonitost njezina bitka. Pristupa joj se i ocjenjuje se, znamo, s raznih i različitih stajališta. Zanimaruje se, katkada, stavlja u pitanje, odbacuje... Pogažena, nikada potpuno ne iščezava. S čovjekom se rađa i umire. Ne možemo je i nećemo zaniijekati, jer bismo time zaniijekali čovjeka u čovjeku; ne smijemo je hvaliti, jer znamo za njezine smionosti, ali i za pomanjkanja: nekada se kondenzira u snažan karakter, ponekada se opet, nevjerovatno, rastače i zajedno s ličnošću dezintegrira. (I ona je dokaz da Leibnizova teorija o »najsavršenijem svijetu« nema nikakva temelja).

Prihvatimo li međutim polaznu postavku da je savjest sakralna jezgra bića i, u svojoj varijabilnosti, konstitutivni dio čovjeka, prihvatit ćemo i njezinu važnost, koliko u životu pojedinaca, toliko i na širem planu, u izgradnji zajednice i društva. To se zapaža i u onom povijesnom apelu na savjest ili, kako se to danas često spominje, na svijest čovjeka. (Savjest i nije ništa drugo nego etička svijest o vlastitom činu, s posebnim osvrtom na odgovornost subjekta i moralnu kvalifikaciju djela).

Iako nas često — još uvijek! — kojekakve frustracije u tome demantiraju, držimo da je savjest temeljno odredište ljudskog rasta i društvenog razvoja. S njom su najuže povezane moralne i socijalne odrednice današnjeg i sutrašnjeg svijeta, zov prema boljem i ljepšem. Mada se i sama zna iznevjeriti svojoj ulozi, u njoj se, kao u nekom hramu ljudstva, kad nestanu vlastiti interesi i pristrana sudišta, javlja iskonski lik idealnoga, za čim nostalglično žudi čovječanstvo. Upravo taj lik, usprkos mogućim alijenacijama, vraća povjerenje u savjest, i kad se, masovno, sama sebi iznevjeri.

Podsjetimo li samo na svijetle primjere koji su joj osvjetlali lice u najmračnijim i najneljudskijim časovima nasilja, bit će nam jasno do čega sve vode ostvarenja, dotično iznevjerenja savjesti. Nerijetko »revoltirani«, oni koji više cijene njezin glas nego puki tradicionalizam, klanska i ideološka poimanja, konvencionalnost, nose njezinu svijeću u časovima mraka.

Savjest je duhovna snaga, u slobodi se, slobodna, potpuno ostvaruje. Ne trpi prisile i nasilja; ako ih u strahu prihvaća — ne rađa plodom nego izrodnom. (No ne umišljamo da sve težnje za slobodom iz savjesti izvire, ili da je liberalizam njezino čedo). — Mnogošta se, na žalost, na savjest poziva što s njom blage veze nema; pa i ono koji put što je u korijenu zatire ili kvari.

Premda je nije nikada do kraja apsolutiziralo — znajući za njezine praktične nedosljednosti — kršćanstvo je oduvijek svoj unutrašnji svijet gradilo na dobro izgrađenoj savjesti. Na njoj je zasnivalo kriterij i mjerilo subjektivne odgovornosti — svetost i grijeh. Sputavanjem savjesti protiv sebe je grijeshilo.

A grijeshilo se protiv savjesti; svaki put kad se protiv Boga i čovjeka grijeshilo. S razapinjanjem čovjeka savjest se najprije razapinje; s povredom savjesti, čovjek se najdublje vrijeđa. Zbog toga se ljudi tako rado na slobodu savjesti zaklinju. Svjesni su što to znači. Priznaju joj barem službenu slobodu, kad joj je praktično uskraćuju.

Dugostoljetne borbe i obrane savjesti našle su svoje najradikalnije rješenje u porukama Koncila. Savjest je nepovrediva; ne trpi nasilje i ne dopušta da se drugome nameće.

Lijepo se danas o savjesti piše, ispravno službeno govori. Na papiru bi se moglo činiti da smo došli do željenog stadija u kojemu sve odzvanja najzrelijim čovječtvom. — Opasnost je to istodobno, silna opasnost opojnosti i halucinacija, ako nas ne budu pratili stalna budnost i praktično provjeravanje. Jer savjest je sudbina čovjeka. S njome se on uzdiže i s njom pada. A stvarnost je uvijek najmjerodavnija.

Opasnost je danas to veća što ni savjest nije uvijek dosljedna. Zajedno s čovjekom i njegovim vremenom zna i ona zakazati, uspavati se i legalizirati. A naše doba sa svojim »iznimama« i automatizmima neobično tome pogoduje. Zakoni aklimatizacije, obzira, konvencija, straha vrlo često umrtvljuju funkciju savjesti u čovjeku i društvu. Ta prilagodivost zna prijeći u masovnu pojavu tako da se u suvremenom svijetu, pa i u Crkvi, i ne primjećuje tehnološka makinacija u klimanju glavama, dizanju ruku, frekvenciji ponude i potražnje, kampanjskim protestima ili povlađivanjima, uzvikivanju za i protiv — prema tome kako nekome odgovara. Ne bismo htjeli zalaziti dublje u analizu odnosa u suvremenom svijetu i ulogu savjesti u društvu. Svi pomalo znamo kud vodi automatizirani svijet. Možda je u tome najveći paradoks povijesti: što više izgrađujemo materijalnu osnovu, posebice sredstva za proizvodnju, što umišljamo da smo slobodniji i u tom smislu idemo prema sve savršenijem društvu — to smo i neopazice sve ovisniji. Već danas, znamo, sredstva za manipulaciju omogućuju društvima i kojekakvim magnatima (uključujući ovdje centre materijalne, duhovne, kulturne, religijske i bilo koje moći) da po vlastitom izboru — pritiskom u odgovarajuće »dugme« — tehnološkim procesom proizvode vlastite »klišeje«. Nikada čovjek nije bio u tolikoj opasnosti — čuje se to s raznih strana — da se tako masovno alijenira i da kroz začarane labirinte automatiziranog svijeta vlastitu slobodu upotrijebi izravno protiv sebe.

Ako nas to stvarno pogodi, naći ćemo se — ako već nismo — u najvećoj duhovnoj krizi koja uopće može pogoditi čovjeka. U pitanju je sam izvor društvenosti, odgovornosti i ljudstva. Može to biti samo prolazna faza. No svijet bi se pred ovim morao zamisliti.

I ako danas religija ima što reći čovjeku, mora prije svega pobuditi unutrašnje energije njegove savjesti. Duhovne snage svijesti i savjesti još uvijek su kadre da silni društveni napredak pretvore u zajedničku dobrobit čovječanstva.

Uspije li današnji čovjek sakralnu jezgru svojega bitka sačuvati u njezinoj moralnoj funkciji, društvena savjest neće dopustiti da se bilo koji pojedinac sa svojom savjesti razapinje. — A to je smisao povijesti i napretka!